

בפתח 1969

בתחילת ינואר 1969 השתתפתי בארץ בכנס מנהיגים יהודים שיזם ראש-הממשלה. בימים שביליתי בארץ, התעדכנתי במשרד בתל אביב בכל המתרחש בברית-המועצות. קראתי דיווחים ממקור ראשון, ושוחחתי עם הצוות על הפעילות העניפה במטה "נתיב". בשיחותי עם שאול סיפרתי על המצב בארצות-הברית, בממשל החדש ובקרב הארגונים היהודים. שאול הגיב הפעם בנימה אופטימית, והעריך שעל-פי כל הסימנים יגדל קצב "טפטוף" העלייה. אני לעומתו הקרנתי דאגה ושאל הבחין בכך.

אכן, הייתי מודאג. בעת הטיסה שהחזירה אותי לווינגטון שקעתי בהרהורים והעלתי על הכתב מחשבות והערכות. רשמתי לי גם תכניות ורעיונות לעבודה. השנה החדשה החלה בסימן ההתעוררות היהודית, שהולידה את ראשיתה של תנועת המאבק לעלייה. בודדים העזו להרים קול, אך קולם של המעטים נשמע גם מעבר לגבולות האטומים של ברית-המועצות. אט-אט גבר "טפטוף" העלייה שעליו דיבר שאול. יותר-ויותר יהודים בברית-המועצות מצאו דרך להעביר לתל אביב בקשות רשמיות להזמנות עלייה מקרובים בישראל. להזמנה כזאת, מאושרת על-ידי נוטריון, נזקק יהודי אזרח ברית-המועצות כדי שיוכל להגיש בקשה להיתר יציאה על מנת להתאחד עם קרוביו בישראל. לישראל הגיעו עולים שהצליחו להבריח באמתחתם בקשות בודדות בלבד, אך היו גם נועזים שהסתירו על גופם אפילו עשרות בקשות לעלייה. התפתחויות אלה חייבו תנופה רבה יותר של המאבק שניהלנו במערב.

מיד לאחר כניסת ניכסון לבית הלבן, הגיעו לארצות-הברית לביקור אורחים נכבדים מברית-המועצות, וביניהם הפרשן המדיני, יורי ז'וקוב, שנחשב לדוברם הראשי של שליטי מוסקבה, והמומחה למדיניות חוץ ארבאטוב, המקורב לצמרת. הללו לא הסתפקו בפגישות עם אישים בצמרת הממשל והקונגרס. השגריר דוברינין, שהכיר היטב את המציאות האמריקנית, דאג לכך שיבקרו ברחבי ארצות-דברית וייפגשו עם אישים בעלי השפעה גם בערי השדה החשובות. אורח נוסף, שמעמדו אמנם לא הגיע למעמד של ז'וקוב וארבאטוב, היה בלאייב, עיתונאי שהתמחה במזרח התיכון. בלאייב התמקד בעיקר בעסקנים יהודים. הוא נפגש עם מרבית ראשי הארגונים היהודים החשובים, והשתדל שלא להרבות בשיחות על היהודים בברית-המועצות, אלא התרכז ביחסי ישראל-ערב.

לפי דיווחים שהגיעו אלינו, הצליחו כמה עסקנים יהודים, שעמם נפגש בלאייב להביכו כאשר העלו בשיחותיהם את יחסו של המשטר הסובייטי למיעוט היהודי. שמחתי על כך, אך לא השליתי את עצמי. ידעתי שמתקפת ההסברה הסובייטית

שניהלו ז'וקוב, ארבאטוב ובלאיב, הרשימה את הציבור בארצות-הברית ובכלל זה את הקהילה היהודית.

על כן קיימתי שיחות עם עמיתי במחמ"ד. נפגשתי עם מלקולם טון, ושוחחתי באריכות גם עם בן זוק, שעמו התיידדתי בשנה האחרונה. בן זוק היה העוזר של הלמוט זוננפלד במדור הסובייטי של המחלקה למודיעין ומחקר של מחמ"ד. באוניברסיטה למד בן סובייטולוגיה ורוסית, והתמחה במדיניות הפנים של ברית- המועצות. הוא הספיק לשרת זמן-מה במוסקבה, אך לא התקדם במחמ"ד במסלול הדיפלומטי. בקריירה זו זכו צעירים מוכשרים ובוגרים מצטיינים של אוניברסיטאות אליטיסטיות. בן, איש חביב ומסביר פנים, נותב למסלול של מומחים חוקרים, Backroom Boys.

לטון זוק היה ידוע עם מי נפגשו שלושת האורחים הסובייטים, במה התעניינו ומה היו המסרים שלהם. לדעת עמיתי במחמ"ד, ביקשו שלושה בראש ובראשונה ללמוד לאן פני האדמיניסטרציה של ניכסון לגבי מדיניות החוץ בכלל והמגעים עם הסובייטים בפרט. השגריר הסובייטי בושינגטון הכיר אמנם היטב את המתרחש בארצות-הברית וגם קשר קשרים טובים עם אישים במפלגה הרפובליקנית, אך שלושת האורחים יצגו ככל הנראה גורמים במערך הכוחות בשלטון, שלא הסתפקו במידע ובהערכות שסיפק משרד-החוץ הסובייטי. המסר של האורחים הסובייטים היה, שהזמן בשל לפתיחת דיאלוג בין המעצמות על מוקדי הסכסוכים ברחבי העולם, תוך חיפוש נקודות הסכמה אפשריות. בה בעת היה נשיא ארצות-הברית עסוק במציאת הדרך לחיסול מהיר ככל הניתן של הפרק המביש של המלחמה האומללה בווייטנאם. היה ברור שאם יתחיל סוף-סוף משא-ומתן לסיום המלחמה, תהיה ארצות-הברית מעוניינת שברית-המועצות, שלאורך כל המלחמה תמכה בווייטנאם, לא תפריע לתהליך ולא תנסה להכשילו. במקביל ימשיך ניכסון בקו שהתווה הנשיא ג'ונסון, שלא להציק לברית-המועצות בעניינים שחיוניותם אינה בדרגה עליונה. חיזוק למסקנה זאת קיבלתי בשיחה ארוכה שהיתה לי עם מק-קיני ראסל, מנהל המחלקה לשידורים ברוסית בקול אמריקה. קול אמריקה שידר אל מעבר למסך הברזל בשפות השגורות בפי מרבית העמים במזרח אירופה, ולברית-המועצות שידרו ברוסית, אוקראינית, ארמנית, גרוזינית, ליטאית, לטבית ואסטונית. ראסל סיפר שארגונים יהודים דרשו שידורים ביידיש, אך היות והאדמיניסטרציה הקודמת היתה מעוניינת לקצץ בשידורים בשפות המיעוטים הלאומיים, ניתן היה לשדר רק כמה תכניות ברוסית בנושאים יהודים. ראסל הסביר שהלחץ "מגבוה" נבע משיקולים מדיניים בעדיפות עליונה, אך גם מנימוקים מעשיים. המאזינים לשידורי "קול אמריקה" מבני המיעוטים יודעים רוסית. שכבות עממיות שלא דיברו רוסית, ממילא לא הקשיבו לשידורי החוץ. כמובן שהנימוק העיקרי נבע, למעשה, מגישה מדינית. שידורים בשפות של מיעוטים חיזקו את החוגים הלאומניים בקרב המיעוטים ואלה ראו בשלטון הרוב הרוסי את גוזל עצמאותם הלאומית. האמריקנים ידעו שמוסקבה רואה בשידורי השפות הלאומיות ביטוי לתעמולה חתרנית אנטי-סובייטית, המסוכנת אפילו יותר מהשידורים האנטי-סובייטים בשפה

הרוסית. ראסל סיפר לי שאילולי הלחץ המתמיד של אנשי הקונגרס, ייתכן מאוד שבמחמ"ד היו מחליטים לקצץ בשידורי השפות. במחמ"ד היה גם חשש שהקונגרס יגיב בקיצוץ תקציבים של זרועות ההסברה של מחמ"ד - U.S.I.A. (United States Information Agency) ובשידורי קול אמריקה, ולכן לא פגעו בשידורים למיעוטים. שוחחתי עם סיי קנן ויחזד הסברנו לראשי הארגונים היהודים שאת מאמצי ההסברה שלהם יש לרכז בקונגרס. הבית הלבן ומחמ"ד לא יביעו תמיכה פומבית במאבק למען יהודי ברית-המועצות, ולא יעלו את הנושא בשיחות עם הסובייטים, אלא אם יופעל עליהם לחץ מהקונגרס.